

Zoroastrizm dininiň taryhy. Zaratuştra pygamber kim?

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Zoroastrizm dininiň taryhy. Zaratuştra pygamber kim?

ZOROASTRIZM DININIŇ TARYHY. ZARATUŞTRA PYGAMBER KIM?

• Zoroastrizm

B.e.öň 660-njy ýyllarda Eýranda (käbir taryhy çeşmeler Türkmenistany~Maryny, Horasanyň Türkmenistana degişli ýerlerini görkezýär -t.b.) doglan, b.e.öň 583-nji ýylda öldürilen Zaratuştranyň ady bilen ýatlanylýan ýekehudaýly dinleriň biridir. Bu dinde mukaddesdigine ynanylýan kitabyň ady "hikmet we bilim" manysyny aňladýan "Awestadyr". Içindäkilere bolsa "Gata" diýilýär. 12.000 sany haýwan hamyna ýazylan "Awestanyň" häzirki güne çenli gelip ýeten bölegi bary-ýogy 1.000 fasyldan we 21 depderden ybaratdyr.

Zoroastrizmde Haýyr we Şer, Ýagtylyk we Tümlük hemişelik

çaknyşykda bolupdyr. Haýryň we Ýagtylygyň wekili Ahuramazda bilen Şeriň we Tümlügiň wekili Ehrimen dowamly söweşiň içindedir. Otparazlyk dini (zoroastrizm) öz dörän döwründe Eýrandaky köphudaýlyk ynanjyna garşy gidip, ýeke hudaýa bolan ynanjy öňe çykarypdyr. Bu dine iman edenler ölenlerinden soň direldilip Ahuramazdanyň huzuryna çykylyjakdygyna we ol ýerde sorag-jogaba çekiljekdigine ynanypdyrlar. Bu din b.e.öň 600-njy ýylyndan miladynyň 650-nji ýylyna çenli Pers imperiýasynyň döwlet dini bolupdyr. Diniň mukaddes kitaby Zaratuştranyň "Gatalar" diýip ýazan dörtlemesiniň jemlenen "Awestasydyr".

Ençeme asyrlaryň dowamynda "Awestalar" gaýtadan ýazyldy, terjime edildi we nesilden nesle geçip geldi. Geçirilen barlaglar "Awestanyň" dürli bölümlerden (legendar taryh, dini kada-kanunlar, epiki kyssalar, ruhanylar üçin beýannamalar) ybaratdygyny görkezýär. Dürli döwürlerde Eýranyň dürli ýerinde ol bölümleriň başy jemlenip durupdyr. "Awestanyň" iň gadymy bölümleri Zaratuştra heniz dirikä orta çykypdyr, beýlekileri onuň oruntutarlary we ruhanylar tarapyndan ýazylypdyr.

"Awestanyň" bölümleri iňlis dilinde 1880-nji we 1894-nji ýylda Jeýms Darmesteteriň terjime etmeginde Oksfordyň "Sacred Books of the East" kitap tapgyrynyň çäginde neşir edilipdir.

XIX asyryň başlarynda "Awesta" filosoflaryň ünsüni özüne çekip başlady. Zaratuştra we "Awesta" P.Beýl, G.Ritter ýaly alymlaryň eserlerinde ýygy-ýygýdan salgylanyldy. Nemes idealizminiň iň görnükli wekili Gegel "Awesta" bilen gyzyklandy. I.W.Gýote we F.Nişse hem öz eserlerinde Zaratuştrany we "Awestany" kän agzadylar. Meşhur fransuz taryhçysy Jorj Dumezil Zaratuştra dinler taryhynyň şaýatlyk eden iň beýik dini-jemgyýetçilik reformatory hökmünde baha berýär. Paul-Masson Oursel zoroastrizmiň jainizme we buddizme ýetiren täsirleri barada şeýle diýýär:

"Diniň taryhynda köp adamy haýsydyr bir öňdebaryjylyk, halas ediş we täzeleniş tarapdary bolmak, nurlanmagyň we arassalanmagyň gaýgysy, ganly gurban edişlere garşy gazaply ýigrenji kemala getirmek we ähli janly-jandara söýgini kemala getirmek bar. Şeýlelikde jainist we buddist toparlanşyklarynyň

"Eýranda Zaratuştra tarapyndan başy başlanan oňyn reformalaryň azda-kände täsirinde bolandygyny görkezýär".

Aleksandr Makedonskiý Eýrany basyp alanda derilere ýazylan "Awestany" ýakyp küle öwürüpdür. Şol sebäpli oňa "Lagnaty" diýip at beripdirler.

"Awesta" has aňsat düşünmek üçin köpsanly şerhler ýazylypdyr we bu şerhler "Awestanyň" tekstine salnypdyr. Bu şerhlere "Zend" diýlendiginden wagtyň geçmegi bilen "Awestanyň ady "Zend-Awesta" bolupdyr.

"Zendleriň" "Awesta" goşulmagy netijesinde orginal tekst bilen şerhleri tapawutlandyrmak kyn bolupdyr we kem-kemden "Awestanyň" orginal nusgasy ýitipdir.

Häzir dünýä boýunça 200 müň otparaz ýaşayar. Olaryň 40 müňi Eýranda, 100 müňi Hindistandadyr. Angliýada, ABŞ-da, Päkistanda we Kanadada hem galan 60 müň otparazyň ýaşandygy çak edilýär.

■ Otparazçylyk ~ "Awesta"

"Awesta" gadymy Eýranyň we häzir Hindistanda ýaşayan asly eýranly parsylaryň mukaddes kitabydyr. Kitabyň dili pehlewîçedir. "Gatalar" Zaratuştra inderilen we otparazlar tarapyndan mukaddes saýylýan kitaplardyr. "Zaratuştra" sözi "Awestanyň" dilindäki "garry" manysyny aňladýan "zareta" we "düýe" manysyny berýän "ustra" sözlerinden emele gelipdir. Manysy "garry düýeleriň eýesi" diýmekdir. Eýranda ýa-da Türkmenistanda doglandygy çak edilýän we çagalyk, ýaşlyk döwri hakynda anyk maglumatlar bolmansoň, käbir alymlaryň çaklamasyna görä hakyky ady Spitamen bolan Zaratuştra pygamberlik otuz ýaşynda berlipdir. Bir derýanyň boýunda Wohumenah atly perişde tarapyndan wahyý getirilipdir we soňra beýleki perişdelerem oňa görünipdir. Ol Hudaý bilen geçiren gepleşiklerine we dinini ýaýratmak üçin eden wagyzlaryna köp üns beripdir. Zaratuştranyň "Awestada" toplanan we zoroastrizm bilen barada häzirki güne çenli gelip ýeten ýeke-täk çeşme bolan mukaddes "Gatalar" we "Ýasna Haptangaiti" ylahy aýdymlarynyň awtorydygyna ynanylýar.

Rowaýatlara görä Zaratuştranyň ejesi on bäş ýaşly gyz wagtynda bir nur şöhlesiniň özüne düşmegi netijesinde göwreli bolýar. Zaratuştra otuz ýaşynda pygamber bolupdyr we ymmatyndan bir bölegini alyp Balha gidýär. Ýolda öňlerinden çykan Gaitýa derýasyny Zaratuştranyň görkezen mugjyzasy bilen geçýärler. Has soňra Awaital kölüniň töwereklerinde kyrk bäş güne çeken ybadatdan soň Magraja çykýar. Bu derýanyň boýunda Wohumenah atly perişde Zaratuştranyň ýanyna gelip, oňa dünýäden el çekmegi pent edýär. Zaratuştra Wohumenahdan soň ähli beýleki perişdeler bilen görşüp Ahuramazdanyň huzuryna çykýar. Hudaý oňa ýyldyzlaryň we planetalaryň aýlanyşyndan habar berýär, jenneti we dowzahy görkezýär, hemme zadyň ylmyňy öwredýär. Soňra perişdeler Zaratuştranyň kükregini ýaryp, onuň içgoşuny çykaryp arassalaýarlar we ýerine goýýarlar. Zaratuştra hudaý bilen bolan duşuşygyndan gelen badyna emredilen dinini ýaýratmak üçin wagyz-nesihat işlerine başlaýar. Duşuşukdan "Awesta" bilen dolanan pygambere batyl dinlere uýýanlar azar berjek bolsaram, "Awestany" okanlarynda şeytanlaram ondan aman diläpdir.

■ Zaratuştranyň Ahuramazda ýalbaryşy

Soraýaryn senden Taňrym,
Dogrusuny sözle maňa,
Mukaddes güýjüň atasy
Ilkinji kakasy kimkä?
Güneş bilen ýyldyzlaryň
Ýollaryny çyzan kimkä?
Kamar kimiň güýji bilen
Ulalyp ýa kiçelýärkä?
Baryn gürrüň eýle maňa
Birýan uçdan sözle, Taňrym.
Soraýaryn senden Taňrym,
Dogrusuny sözle maňa.
Kim ýola saldy dünýäni,
Kim tutdy barça asmany?!..

Zoroastrizm ahlak kadalaryny üç söz bilen beýan edýär: Hamata

(gowy düşünülmeğiň), Hakhata (gowy sözlensin), Hwaršta (gowy edilsin). Zaratuştranyň aýtmagyna göre, adam ýaşan ömründe, takdyrynda we maňlaýynda ýazylanlar babatda ýerine ýetiren amallarynyň esasynda mizan terezä goýulýar. Adamyň etmeli işi şeýtany güýçler diýip görkezilen erbetlige garşy gowulygy saýlap almak we gowularyň hataryna geçmekdir. Zoroastrizmde aýal we erkek deň hasaplanýar. Ot mukaddes saýylýar. "Awestada" ot hudaý Ahuramazdanyň ogludyr. Hudaý Ahuramazdanyň energiýasynyň, howrunyň we nurunyň bu dünýädäki alamaty hökmünde mukaddes ot zoroastrizmiň iň esasy ynanç sütünleriniň biridir. Otparazlar ýer togalagynyň adam jesetleri bilen bozulmazlygynyň gerekdigine ynanyrlar. Şol sebäpli ölüleriň jesedini depin etmegiň deregine üsti açyk diňleriň gatynda it-guşuň iýmeginde we tebigy täsirlere açyk ýagdaýda goýupdyrlar. Tebigy elementleri mukaddes saýypdyrlar we bu elementleri (suw, toprak, howa, ot) hapalanmakdan goralypdyr. Şunuň bilen baglanyşyklylykda oda, ýagtylyga ýa-da Güne ýüzüni tutup (türkmenlerde bilen dogup gelýän Güni ýüze sylmak däbi şundan galan däpdur -t.b.) ybadat edilipdir. Ýagtylygyň we aýdyňlygyň Ahuramazdanyň fiziki sypatydygyna ynanylypdyr. Şunuň bilen baglanyşykly ot ýagşy bilen ýamany biri-birinden tapawutlandyran hudawy güýje eýedir ("Ot – oraz" diýen türkmen nakylyny ýada salyň -t.b.)

Bu ynanja görä ot ähli barlyklarda, janly-jandarlarda we jansyz jisimlerde dürli görnüşlerde peýda bolýar. Ody adamda, haýwanlarda, ösümlüklerde, asmanda we ýerde dürli ýagdaýlarda we wagtlarda görmek mümkin. Iň mukaddes hasaplanýan ot bolsa Hudaý Ahuramazda bilen adamyň arasyndaky otdur.

Zoroastrizm dininde günde baş gezek ybadat bar. Säher ybadatynyň aýratyn ýeri bolanlygyndan adamlary säher ybadatyna turuzýan horaz hem mukaddes saýylýar. Kybla Gündir. (türkmenlerde Güne seredilip, dogadileg etmegiň köklerini şundan gözlemek gerek -t.b.) Gün ýok wagty oda seredip ybadat edilipdir. Ilki-ilkiler ybadat açyk meýdanda edilse, soňsoňlar gijelerine etmek ýörgünli bolupdyr. Ybadatlary ýekeleýin we köpçülik bilenem ýerine ýetiripdirler. Otparazlaryň ruhanylary üç topara bölünýär: Herbit, Mubit we

Dessur Mubit.

■ Zoroastrizm dini

Beýik hudaý Ahuramazdadyr. Älem-jahany we fizikanyň çäginde daşarky güýçleri ýaradanam şoldur. Mukaddes we päkdir. Erbetlikler oňa bulaşyp bilmez. Öz dünýäsinde ýeke-täk hudaý bolup ýaşaýar. Ahrimanyň hüjümleri netijesinde erbetlikler we pyssy-pyjurlyklar ýer ýüzüne aralaşyp adamlara zyýan berýänem bolsa, ahyrynda Ahuramazda ýeňiş gazanmaly we ilkinji arassalyk dünýäni gaýtadan gursap almaly. Zoroastrizmiň düýp binýadynda haýyr bilen şeriň göreşi baradaky taglymat bar. Zaratuştra ýer ýüzündäki uruş-dawalaryň hudaýyň ruhy Spenta Mainýu bilen şeýtanyň ruhunyň arasynda bolup geçýändigine ynanýardy we her iman edene gowulyk üçin göreşmek parzdy. Zoroastrizm ynanjynda Hudaý diýip ykrar edilen Ahuramazda "Paýhasyň ussady" hasaplanýar, Ahriman bolsa şer güýçlere wekilçilik edýär we edil şu ýerdenem haýyr bilen şeriň göreşi başlanýar. Bu iki güýç dünýäniň soňuna çenli biri-birleri bilen çaknyşyk halyndadyr. Bu aýgytlaýjy göreşde adamyň boýnuna uly jogapkärçilik düşýär. Hatda adam bu göreş üçin ýörite ýaradylypdyr diýilse-de, ýalňys bolmaz. Adam akly bilen hereket edip ýagşy bilen ýamany biri-birinden aýyrmaly, durnukly göreşe girmeli we şeýdibem şeýtany güýçleri ýeňip öz ykbalyna özi ygtyýar etmegi başarmaly.

Zoroastrizm dininde jennet, dowzah we "Sytrat köprüsi" diýip at berilen bir köpri bar. Otparazlara görä ýagşylar, ýagny "Ahuramazdanyň tarapynda göreşenler o dünýä hiç bir kynçylyksyz aşyp bilmeli, ýamanlar bolsa ýörite taýýarlanan mekanlarda gaýgy-gama gark bolup ýaşamaga mejbur edilmeli. Adamyň ruhy o dünýä geçmänkä dowzahyň üstünde gurlan "Jinwat köprüsinden" geçmeli. Gowy ruh üçin köpri şaýol ýaly giňelmeli, erbet üçin bolsa päkiden ýiti howply ýola öwürülmeli. Erbetler "Jinwat köprüsinden geçjek bolanda "Duzeh" atly dowzaha düşse, gowular "Bihişt" diýlen jennete düşmeli. Adamyň durmuşynda jennete girmek üçin ýerine ýetirilmegi hökmany käbir işler bar. Hemme zatdan öň hakykata ygrarly

bolup galmak, ýalandan we ýalana mejbur edýän bergiden gaçmak gerek. Namysjaňlyk, ýagşylyk etmegi söýmek, maşgalaňa ikilik etmezlik hökmany şertdir. Adam öldürmek, ogurlyk etmek iň uly günäleriň hataryna girýär.

■ Zaratuştra

Zoroastrizmiň dinleriň taryhyndaky ähmiýeti şol wagta çenli agalyk eden garaýyşlara örän möhüm konsepsiýalary goşanlygyndadyr. Bu garaýyş dünýäniň ahyrynyň geljekdigi, haçanam bolsa bir gün kyýamatyň gopjaklygydyr.

Dünýäni elde saklamak üçin gije-gündiz biri-birine garşy göreşen Ahuramazda bilen Angra Manýunyň (Haýyr bilen Şer) garpyşygy dünýäniň soňuna çenli dowam etmeli. Şular ýaly taglymlar bilen Zaratuştra apokaliptik, ýagny dünýäniň ahyrky günlerine degişli wahyýlary beren pygamberleriň ilkinji mysalydyr. Otparazlyk ynanjynda taryh üç döwre bölünýär, her döwür dört müň ýyla barabar, her dört müň ýylyň soňunda bir Saoşýant orta çykmaly. Iň soňky Saoşýant hem gelensoň kyýamat gopmaly. "Awestada" Ahuramazda (Ormazad, Ormuz) Ýezdan ýa-da diňe Ahura atlary bilen ýatlanýar. Beýlekisi bolsa ähli erbetlikleriň gözbaşy we dolandyryjysydyr. Onuň ady kitapda Ahriman, Diw, Angra Manýu atlary bilen geçýär. Ahuramazdanyň ýanynda onuň ýaradan we onuň kömekçisi bolan ýene alty sany hudaý bar. Olara Imşas Pendler (ebedi mukaddesliker) diýilýär. "Gatalarda" we "Ýeştlerde" Imşas pendler perişdäniň wezipesini ýerine ýetirýär. Käbir hudaýyň atlary "Gatalarda" Ahuramazdanyň sypatlarydygyna garamazdan "Awestanyň" soňky wersiýalarynda bu sypatlar hudaý görnüşine getirilipdir. Şeýlelik bilen Zaratuştradaky ikitaraplaýynlyk, ýagny Ahuramazda bilen Angra Manýunyň göreşi beýleki ylahy semawy dinlerde Allanyň şeýtana bolan gatnaşygy görnüşinde teswirlenýär. Bu barlygyň ýaradyjysy Ahuramazdadyr. Ahura haçanda gowy bir zady ýaradan wagtynda, oňa gapma-garşy gelýän şer gowulygyň kölegesi kimin onuň ýanynda öz-özünden peýda boldy.

Bu iki güýç hemişelik garpyşygyň içindedirler, bu garpyşyk

diňe kyýamatda tamamlanmaly. Ahuramazdanyň ýagşylaryň tarapyny tutmagy netijesinde bu göreş ýagşylygyň üstün çykmagy bilen gutarmaly. Ahuramazda ýeke-täk hudaýdyr we beýleki hudawy güýçler ýaly tümlügiň we erbetligiň wekili Ahrimanam diňe bir perişdedir, ýagny şeýtandyr. Gynansak-da, Zaratuştranyň ölüminden soň Ahriman gaýtadan hudaý derejesine göterlipdir we "gowy hudaý-erbet hudaý" düşüňjeleriniň çygrynda ikihudaýly ynanç sistemasy emele gelipdir.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandy. Taryhy makalalar